Europska dipomacija 19. stoljeća

Trbušić, Lucija

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:454430

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA POVIJEST

LUCIJA TRBUŠIĆ

EUROPSKA DIPLOMACIJA 19. STOLJEĆA

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Kristina Milković

Zagreb, srpanj, 2018.

SADRŽAJ

1.UVOD.....1

2. EUROPSKA DIPLOMACIJA U PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA.....2

3. PARIŠKI MIR.....3

4. BEČKI KONGRES.....4

4.1. POLJSKO – SASKA KRIZA I TAJNI SPORAZUM.....5

4.2. KLEMENS WENZEL LOTHAR VON METTERNICH I ORGANIZACIJA NJEMAČKOG SAVEZA.....6

4.3. ZAKLJUČCI BEČKOG KONGRESA I DRUGI PARIŠKI UGOVOR.....7

5. SVETA ALIJANSA.....8

6. SUSTAV DIPLOMATSKIH KONGRESA I POLITIKA VELIKE BRITANIJE.....9

7. BALKANSKA KRIZA I ISTOČNO PITANJE.....11

7.1. KOALICIJA PROTIV OSMANSKOG CARSTVA I RUSKO-OSMANSKI RAT.....12

7.2. NASTAVAK POLITIKE NA ISTOKU I KRIMSKI RAT.....13

8. DRUGA POLOVICA 19. STOLJEĆA: NAPOLEON III. I OTTO VON BISMARCK..15

8.1. NAPOLEON III. – „ NEODLUČAN REVOLUCIONAR“.....16

8.2. OTTO VON BISMARCK I DIPLOMATSKO PRIPREMANJE UJEDINJENJA NJEMAČKE.....17

8.3. DIPLOMACIJA UOČI FRANCUSKO – PRUSKOG RATA 1870. – 1871.....19

9. VELIKA ISTOČNA KRIZA.....20

9.1. SAN STEFANSKI MIR I BERLINSKI KONGRES.....21

10. DIPLOMACIJA KRAJEM 19. STOLJEĆA.....22

11. ZAKLJUČAK.....24

12. LITERATURA.....25

1.UVOD

Diplomacija kao pojam ima višestruko značenje, ali prije svega označava oblik državne djelatnosti usmjeren na međunarodne odnose s drugim državama. Povijesni podatci diplomatske prakse vidljivi su već u starim vojnoteokratskim državama. Tako su već u razdoblju antike vanjsku politiku određivali interesi za proširenjem teritorija, a diplomatska djelatnost se očitovala u pregovorima, sazivanju vijeća i sklapanju saveza. Nadalje, diplomacija se nastavljala razvijati i u srednjem vijeku, osobito u vrijeme pojave barbarskih naroda, a velike feudalne monarhije počele su diplomatskoj praksi davati sve veći značaj državnog posla i približavati ju novome dobu. Tako će diplomacija početi stvarati prve službene diplomatske predstavnike i razviti se u pravu djelatnost. Međutim, iako je u svojoj povijesti diplomacija prolazila kroz razne promjene, vrhunac diplomatske vještine započinje upravo u 19. stoljeću, kada je europska diplomacija postala svojevrsno umijeće, bila od izuzetne važnosti za vanjsku politiku država velesila, diktirala odnose među njima, i predstavljala određeni instrument u rukama moćnih državnika. [1]

Stoga je cilj ovog završnog rada prikazati promjenu diplomacije kao političke djelatnosti od Bečkog kongresa 1815. godine pa sve do kraja 19. stoljeća, prvenstveno s naglaskom na istaknute diplomatske ličnosti, europske države i kongrese. Nadalje, rad će se bazirati na problematici ključnih međunarodnih kriza i na načinu na koji se pristupalo njihovom rješavanju. Također, bit će prikazana usporedba prve polovice stoljeća u kojoj svojevrsna zajednička europska politika nastoji održati ravnotežu moći, i druge polovice gdje je ravnoteža narušena politikom „neka jači pobijedi“. U konačnici, istaknut će se prijelaz tradicionalne diplomacije na diplomaciju novoga doba koja će doprinijeti da Europa uđe u sveopći rat.

[1] POTEMKIN (1951.), I: 3-5.

2. EUROPSKA DIPLOMACIJA U PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

Kada govorimo o diplomatskim odlukama europskih velesila na početku stoljeća, možemo zaključiti da su one nastale kao posljedica neposrednih događaja s kraja 18. stoljeća - Francuske revolucije i Napoleonovih ratova. S tim u vezi, doći će do stvaranja novog pristupa diplomaciji, koji je vidljiv u sistemu europskih saveza - tzv. europskom koncertu kojim će diktirati Velika Britanija, Habsburška Monarhija i Rusko Carstvo, ali će se Francuska i Pruska također polako vraćati na političku scenu, zahvaljujući vlastitim diplomatskim umijećima. Njihovom inicijativom nastojat će se održati stabilnost u Europi ne oslanjajući se na upotrebu sile, već na zajedničko djelovanje u borbi protiv potencijalnih revolucija, ali i međudržavnih sukoba. Dakle, potencijalne krize nastojat će se izbjeći sporazumima koji će se voditi na temelju zajedničkog osjećaja pravde i zajedničkih vrijednosti.[2] Osim toga, otvoreno je bilo pitanje očuvanja starog poretka, odnosno apsolutizam, konzervativni monarsi i stare dinastije. Iako se to činilo kao idealno rješenje, vratiti stanje kakvo je bilo prije Francuske revolucije bilo je teško izvedivo jer je bilo u suprotnosti s procesom kapitalističkog razvitka i zahtjevima stanovništva koje više nije pristajalo na neupitnu vlast monarha. Europska se diplomacija morala usmjeriti prema suzbijanju svake potencijalne revolucije i pobrinuti da se nakon sloma francuske nadmoći, ne afirmira nova nadmoćnija sila. Stoga su se državnici sastali u Beču, na postnapoleonovom kongresu kako bi vijećali o novom poretku u duhu restauracije.[3]

Međutim, koliko će takva međunarodna politika u kojoj se zajedničkim naporima nastoji održati ravnoteža biti učinkovita i održiva s obzirom na velike razlike i suprotnosti konzervativnih i modernih, industrijsko-kapitalističkih država? Također, osim što se europske velesile potajno preziru, rastući val nacionalizma i sve snažniji zahtjevi za liberalnim reformama, pridonijet će slabljenju europskog sustava ravnoteže i građanskim revolucijama.[4]

[2] KISSINGER (2000.): 67-70.
[3] CRAVETTO, ur., *Napoleon, restauracija i revolucionarna kretanja (1800.-1848.*). 2008., 253-262.
[4] POTEMKIN (1951.), I: 259-264.

3. PARIŠKI MIR

Nakon propasti Napoleonova carstva, otvoreni su brojni problemi, a među najznačanijima bila su sljedeća pitanja: koju političku i teritorijalnu strukturu dati Francuskoj koja je ostala bez cara; zatim, kako preraspodijeliti teritorije koje je okupirala i koje je sada bila prisiljena napustiti te kako će se raspolagati njezinim državama-satelitima koje su okupirale pobjedničke snage. Stoga je, u proljeće 1814., otvoren kongres u Parizu, koji je trebao utvrditi klauzule mira s Francuskom i njezine nove granice.[5]

Što se tiče sastanka i pregovora o miru u Parizu, ni on nije prošao bez polemika. Ruski car Aleksandar I., koji je 31. ožujka trijumfalno ušao u Pariz, velikodušno je pristao Napoleonu ostaviti carsku titulu i godišnji prihod iz francuskih izvora; otok Elba postao je nezavisna kneževina, a Napoleonu je dodijeljen puni suverenitet. Također, u travnju Senat je objavio, uz pristanak Aleksandra, novi ustav kojim je Luj XVIII. vraćen na prijestolje Francuske. Međutim, nakon dolaska austrijskog i britanskog ministra vanjskih poslova – Metternicha i Castlereagha, došlo je do prosvjedovanja protiv takvih odluka. Metternich nije bio zadovoljan dodjeljivanjem Elbe Napoleonu zbog blizine tog otoka Francuskoj i Italiji, a Britanija također nije bila voljna dati Napoleonu priznanje koje mu je pobjedom uskratila, te je na kraju Castlereaghu pošlo za rukom da carsku titulu ograniči osobno na Napoleona do njegove smrti. Osim toga, trebalo je riješiti pitanje ugovora s Francuskom i dinastijom Bourbon koja se usuglasila s prihvaćanjem granica iz 1792. godine. Također, prema ugovoru, Francuska se odrekla svih aspiracija prema Nizozemskoj, Belgiji, Njemačkoj, Italiji, Švicarskoj i Malti. Time je postignuto trostruko rješenje: abdikacija Napoleona uz ugovor, mir s Francuskom i djelomična uspostava europske ravnoteže. Doduše, europska ravnoteža još nije bila potpuna, te se člankom XXII. Pariškog ugovora predviđalo održavanje kongresa na kojem će se naći sve države koje su sudjelovale u ratu, a Francuska je postala prihvatljivim saveznikom. Ugovor iz Pariza bio je prema tome ugovor o miru ravnoteže, gdje zadaća nije bila kažnjavanje, već približavanje, a pokušaj tog približavanja nastavljen je na kongresu u habsburškom glavnom gradu.[6]

[5] CRAVETTO, ur., *Napoleon, restauracija i revolucionarna kretanja (1800.-1848.*). 2008., 254 -258.
[6] KISSINGER (1976.): 172-180.

4. BEČKI KONGRES

Bečki kongres otvoren je 1. studenog 1814. i trajao je do 9. lipnja 1815. godine. U Beč su pristigli mnogi vladari i predstavnici svih europskih država, međutim u stvarnosti pregovore su vodili upravo izaslanici pet europskih velesila, a to su bili knez von Metternich – austrijski pregovarač, knez von Hardenberg koji je predstavljao pruskoga kralja, a nedavno restaurirani francuski kralj Luj XVIII. oslonio se na Talleyranda. Ruski car Aleksandar I. osobno je prisustvovao kongresu, a ministar vanjskih poslova lord Castlereagh bio je predstavnik Velike Britanije. [7]

Dakle, državnici su se okupili u Beču kako bi diskutirali o načinu uspostave mirnog poretka, miroljubivih promjena i međunarodnoj suradnji. Međutim, iako se vjerovalo u brza rješenja kongres nije prošao bez brojnih rasprava i nepomirljivih stavova. Pruska je bila zaokupljena saskim, a Rusija poljskim pitanjem, Castlereagh nastojanjima da ruskog cara odvrati od pretenzija nad poljskim teritorijem, Metternich njemačkom ravnotežom, a Talleyrand uključivanjem Francuske u europske poslove.[8] Upravo je Francuska bila ta koja je morala uložiti napore da se vrati na političku scenu, stoga je francuski ministar vanjskih poslova Talleyrand stvorio plan koji se temeljio na „principu legitimiteta“ u svrhu zaštite francuskih interesa. Dakle, prilikom ponovne preraspodjele zemlje i izmjene teritorijalnih granica trebalo bi ostaviti netaknuto ono što je postojalo prije početka revolucionarnih ratova, tj. prije 1792. godine. Na taj način Francuskoj bi bila osigurana cjelovitost njezina teritorija, a Pruska i Rusija bile bi obuzdane u svojim nastojanjima za teritorijalnim proširenjem.[9] Takva politika bit će zastupljena u francuskoj politici narednih godina, a Talleyrandov pokušaj vraćanja Francuske u aktualnu europsku politiku pokušat će ostvariti i Napoleon III. u drugoj polovini stoljeća.[10]

[7] KISSINGER (2000.): 67-68.
[8] KISSINGER (2015.): 57-62.
[9] POTEMKIN (1951.), I: 335-336.
[10]KISSINGER (2015.): 58.

4.1. POLJSKO – SASKA KRIZA I TAJNI SPORAZUM

Tijekom rada Bečkog kongresa, na površinu su vrlo brzo izbile svađe zbog pretenzija Rusije i Pruske. Ruski car želio je destrukciju i raspodjelu Saskog Kraljevstva, čiji je vladar ostao vjeran Napoleonu do posljednjeg trenutka. Osim toga, Rusija je polagala prava na poljske teritorije, te je car Aleksandar I. naumio okupirano područje Poljske pretvoriti u kraljevstvo kojim će on sam vladati kao njegov monarh. S druge strane, Pruska, Habsburška Monarhija i Velika Britanija smatrale su te pretenzije ruskoga cara opasnima i pretjeranima, te je stvorena opozicija Metternicha, Hardenberga i Castlereagha protiv stvaranja Poljskog Kraljevstva u granicama Aleksandrovog carstva. Međutim, pruski kralj Vilim III. ipak se predosmislio bojeći se da bi Talleyrand mogao razotkriti njihov naum i sve dojaviti Aleksandru, što bi značilo potencijalnu suradnju između Ruskog Carstva i Francuske koja bi mogla ići na štetu pruskih planova. Zbog tog razloga, pruski kralj ipak je odlučio sklopiti dogovor s Aleksandrom s ciljem podjele Saske i Poljske.[11]

Što se tiče Francuske, njoj nije bilo toliko stalo do toga da spriječi jačanje Rusije, već je njen problem bio jačanje Pruske, njenog neposrednog susjeda. Stoga je Talleyrandova taktika bila uvjeriti Metternicha i Castlereagha na suradnju i diplomatsku borbu za sprječavanje predaje Saske Pruskoj ili stvaranja zasebnog kraljevstva pod dominacijom pruskog vladara. Tako je 3. siječnja 1815. godine na Talleyrandovu inicijativu, potpisan tajni sporazum triju država koji je na kraju uspio odvratiti ruskog cara i pruskog kralja od njihovih planova. Naime, snaga otpora je toliko ojačala protiv saskog projekta, da je preostalo ili popustiti ili upustiti se u rat, a kako se Aleksandar nije imao namjere svađati s trima velikim silama zbog Pruske, na kraju je odlučio popustiti i odustati od suradnje s Pruskom.[12]

[11] POTEMKIN (1951.): 336-338.
[12] KISSINGER (1976.): 186-217.

4.2. KLEMENS WENZEL LOTHAR VON METTERNICH I ORGANIZACIJA NJEMAČKOG SAVEZA

Klemens von Metternich, kao uvjereni konzervativac, postao je 1809. godine austrijski ministar vanjskih poslova, a kao nagrada za diplomatske uspjehe 1821. dodijeljena mu je titula kancelara, te je tu dužnost obnašao do 1848. godine. Tim položajem stekao je određeno pravo da djeluje kao carev prvi savjetnik, a trideset i devet godina pred Europom predstavljao je Austriju i svojim diplomatskim vještinama od nje uspio napraviti središte europskog poretka. Metternichov najbliži suradnik i jedan od najsposobnijih mislioca toga doba, Friedrich von Gentz, za njega je rekao: „ Nije čovjek velikih strasti i smionih zahvata, nije genij, ali je velik talent ; smiren, hladan, ravnodušan i – *calculateur par excellence*.“[13]

Poput ostalih europskih državnika 1815., i Metternich je pretpostavljao da će svaka nova opasnost za europski poredak opet doći iz Francuske, smatrao je da glavna opasnost bečkom dvoru prijeti od francuske agresije, te da mu je glavni problem sigurnost Njemačke i Italije.[14] Stoga je vanjsku politku usmjerio prema povezivanju i suradnji s drugim europskim državama i na Bečkom kongresu, kojeg možemo smatrati simbolom njegovog uspjeha, predložio plan o uređenju njemačkog pitanja koje se ostvarilo u organizaciji Njemačkog saveza.[15] Također, u razdoblju nakon Bečkog kongresa, Metternich je odigrao ključnu ulogu u vođenju međunarodnog sustava, te se držao politike izbjegavanja krize putem moralnog konsenzusa i zaobilaženja sukoba. Zahvaljujući diplomatskim vrlinama, uspio je uvjeriti ostale velesile da je ideološka opasnost u obliku revolucije važnija od strateških prilika koje im se ukazuju. Metternichova uspješna politika počela je Bečkim kongresom i razvijala se narednih godina, pogotovo tijekom diplomatskih konferencija koje će označiti vrhunac njegovih diplomatskih vještina i učiniti ga najmoćnijom osobom, svojevrsnim europskim premijerom. [16]

Dakle, na inicijativu K. Metternicha, kongres je započeo raspravu o stvaranju zajednice koju će tvoriti Austrija, Pruska i sve druge njemačke države (njih 38), a najznačajnija funkcija saveza bila je obrambena. Zajedničko tijelo saveza sastajalo se u Frankfurtu pod nominalnim predsjedništvom austrijskog cara. Također, dogovoreno je nemiješanje u unutrašnje poslove država-članica. Dakle, glavni cilj Njemačkog saveza odnosio se na

[13] KISSINGER (1976.): 21.
[14] TAYLOR (1990.): 47.
[15] POTEMKIN (1951.),I.: 338.
[16] KISSINGER (2000.): 73-75.

zajedničko obrambeno i ofenzivno djelovanje protiv potencijalnog neprijatelja, u prvom redu Francuske.S druge strane, savezom se nastojao riješiti problem rastućeg nacionalizma u Njemačkoj, odnosno sprječavanje ujedinjenja Njemačke na nacionalnoj osnovi, što se na kraju i postiglo uz velike osude i nezadovoljstvo stanovništva.[17]

4.3. ZAKLJUČCI BEČKOG KONGRESA I DRUGI PARIŠKI UGOVOR

Nekoliko dana prije Waterlooa, 8. lipnja 1815., održan je posljednji sastanak kongresa na kojem je potpisan zaključni akt. Prema tome, kao rezultat trebalo je održati Europu u okvirima preživjelog poretka i vratiti stare dinastije na vlast. Tako je u Portugalu krunu zadržao Ivan VI. od Braganze, u Španjolsku se vratio Ferdinand VII. Bourbon, stvoreno je Kraljevstvo Nizozemske (današnji Luxemburg, Belgija i Nizozemska) na čelu koje je bio Vilim od Orange – Nassaua. Također, europske velesile obogatile su se novim posjedima – Pruska je dobila dio Saske, a Habsburška Monarhija velik dio Italije; središnji dio Poljskog Kraljevstva dobio je status autonomnog područja, ali je kruna predana ruskom caru Aleksandru. Velika Britanija također je profitirala brojnim otocima i nekadašnjim nizozemskim kolonijama (Gvajana, Cejlon, Trinidad..).[18]

Međutim, dok je održavanje kongresa u Beču bilo u tijeku, stigla je iznenadna vijest o Napoleonovom bijegu s Elbe, a raspravljajući o mogućnostima njegova bijega, Metternich je bio uvjeren da će Napoleon krenuti upravo u Pariz – grad u kojemu može zahtijevati svoju legitimnost. Stoga su države objavile deklaraciju kojom su francuskom kralju obećale pomoć i izjavile da je Napoleon kao narušitelj svjetskoga mira isključen iz svih društvenih odnosa. Tako se Europa našla pred potencijalnim ratom, koji ovoga puta nije bio objavljen jednoj državi, već jednom čovjeku. Ubrzo nakon objave rata, odigrat će se čuvena bitka kod Waterlooa kojom će Napoleon doživjeti konačan poraz i abdicirati, a na drugom Pariškom kongresu u srpnju 1815. odlučeno je da ovoga puta mir neće biti toliko velikodušan prema Francuskoj kao prvi put u Parizu. Odlučeno je da Francuska mora snositi troškove rata i platiti ratnu odštetu, oduzeti su joj teritoriji koje je nakon prvog kongresa zadržala, a francuske

[17] MARELJA (2012.): 84-87.
[18] CRAVETTO, ur., *Napoleon, restauracija i revolucionarna kretanja (1800.-1848.*). 2008., 260-264.

granice vraćene su na one iz predrevolucionarnog razdoblja.[19]

Nakon razlaza, postalo je očigledno da u Europi formalno postoji pet država velesila – Habsburška Monarhija, Velika Britanija i sve snažnije Rusko Carstvo, ali i Francuska i Pruska koje su se počele samostalno vraćati na političku pozornicu. Međutim, utopija cijelog sustava stvorenog na kongresu i neposredni savezi nastali kako bi očuvali njen kontinuitet počet će se urušavati već sredinom 19. stoljeća pod utjecajem tri velika čimbenika: jačanje nacionalizma i liberalizma, val revolucija i u konačnici Krimski rat, označit će pad europskog sustava ravnoteže.[20]

5. SVETA ALIJANSA

Nakon Bečkog kongresa, ruski car nije bio uvjeren u sigurnost sustava, te je nastojao da vladari budu u stalnom kontaktu i suradnji radi zaštite poretka. Upravo iz tog razloga, u rujnu 1815., njegovom inicijativom stvoren je ugovor o Svetoj Alijansi kojeg su potpisali Aleksandar I. Ruski, Fridrik Vilim III. Pruski i Franjo I. Habsburški. Time, kao vladari triju kršćanskih država, predstavnici pravoslavne, protestantske i katoličke vjeroispovijesti obećali su međusobnu pomoć prema kršćanskim načelima, miru i pravdi. Sporazumu su naknadno pristupile druge europske države, dok je Velika Britanija nominalno pomagala u njenom radu, ali se njezin potpis nije nalazio na samom aktu, a Francuska je ušla zadnja, na kongresu u Achenu 1818. godine.[21] Svetu Alijansu ne možemo smatrati državnim ugovorom, već svojevrsnim vjersko–ideološkim manifestom, konzervativnih vrijednosti. Njegov predlagatelj, Aleksandar I, na sebe je preuzeo misiju unapređenja međunarodnog sustava : „ Smjer koji su velike sile prije slijedile u svojim međusobnim odnosima treba iz temelja promijeniti, te ga hitno zamijeniti poretkom stvari utemeljenim na uzvišenim istinama vječne vjere našega Svevišnjega.“ (Potemkinov memorandum, u : Source Book, prir. Vernadski, sv. 2., str. 411.). Što se tiče mišljenja državnika o Alijansi, Castlereagh je taj sporazum nazvao „uzvišenim misticizmom i besmislicom“, no Metternich je u njoj vidio priliku da ruskog cara obveže na priznavanje legitimne vladavine i šansu da ga spriječi u njegovim ekspanzionističkim ambicijama.[22]

[19] KISSINGER (1976.): 218-229.
[20] POTEMKIN (1951.), I: 339-340.
[21] CRAVETTO, ur., *Napoleon, restauracija i revolucionarna kretanja (1800.-1848.*). 2008., 264.
[22] KISSINGER (2000.): 70-72.

6. SUSTAV DIPLOMATSKIH KONGRESA I POLITIKA VELIKE BRITANIJE

Nakon Svete Alijanse počele su se organizirati institucije i konferencije koje su se bavile aktualnim krizama 20-ih i 30-ih godina 19. stoljeća. Diplomati država, koje su ušle u Alijansu, sastali su se na kongresima u Achenu - gdje je sada uključena i Francuska (1818.), Opavsko – Ljubljanskom (1820. – 1821.) i Veronskom (1822.), te im je formalno cilj bio borba protiv revolucije i organizacija potrebnih oružanih intervencija u slučaju da se pojavi buntovni revolucionarni duh. Međutim, nisu sve države tu svojevrsnu „europsku vladu" doživljavale jednako; naime, dok su neke velesile smatrale da bi se trebalo baviti isključivo potencijalnim agresijama koje ugrožavaju mir na europskoj razini, druge su smatrale da treba intervenirati i u slučaju socijalnih nemira, što bi značilo miješanje u unutranje poslove država u slučaju revolucije.

Britanski ministar vanjskih poslova, lord Castlereagh, predložio je periodične susrete, odnosno kongres ministara vanjskih poslova na kojima bi se razmatrala europska situacija. Tako je nastao tzv. konferencijski sustav, odnosno diplomacija kontinuiranih sastanaka država velesila. Prvi takav sastanak održan je na kongresu u Achenu 1818. godine i trebao se isključivo ograničiti na jednu temu ili na jednu silu, a to je Francuska. Međutim, tu su već postali vidljivi znakovi razilaženja u mišljenju ne samo među velesilama, već i zbog nespojivosti Castlereaghovih namjera i britanskog kabineta. Naime, Velika Britanija je nastojala voditi politku nemiješanja u poslove drugih država, a vizije britanskog ministra bile su daleko ispred shvaćanja britanske vlade koja je otvoreno iskazala svoju rezerviranost već na prvoj konferanciji. Castlereaghova vizija odnosila se na uvjerenje da se opasnost od nove agresije može najuspješnije izbjeći ako se njegova država pridruži stalnom europskom forumu koji će se suočiti s problemom prije nego on preraste u krizu. Međutim, ubrzo je postalo vidljivo da kongresna politika nije uskladiva s politikom Britanije, jer je Francuska primljena u kongresni sustav. Time je prekoračena granica tolerancije engleskih predstavničkih tijela, te je objavljeno istupanje Velike Britanije iz kongresnog sustava, a Castlereaghu zabranjeno da prisustvuje sljedećim europskim sastancima. [23]

[23] POTEMKIN (1951.),I.: 341-342; 344; 346-347.

Ipak, situacija se počela mijenjati zbog izbijanja vala revolucija koje su se počele razvijati početkom 1820. godine, prvo u Cadizu u Španjolskoj, a nakon toga i u Napulju koji je bio vezan ugovorom s Habsburškom Monarhijom. Dakle, revolucija bi mogla potencijalno ugroziti austrijsku dominaciju u Italiji i to je trebalo spriječiti. Lord Castlereagh predložio je, s obzirom da revolucija u Napulju ugrožava Austriju, da ju ona suzbije. Međutim, Metternich nije namjeravao bezglavo upasti u izoliranu akciju i odugovlačio je s direktnim napadom pokušavajući nagovoriti ruskoga cara na zajednički sporazum i moguću intervenciju. Aleksandar je smatrao kako ipak treba sazvati kongres svih velesila, te je došlo do još jednog sastanka Svete Alijanse u Opavi (današnja Republika Češka), 20. listopada 1820. godine. Na toj konferenciji sudjelovali su vladari Pruske, Rusije, Habsburške Monarhije, predstavnik Francuske i na kraju engleski predstavnik lord Stuart koji je imao ulogu promatrača. Castlereagh, kojemu je zabranjeno daljnje sudjelovanje, poslao je lorda Stuarta, koji je trebao odlučno odbiti svako britansko sudjelovanje u intervenciji Svete Alijanse i svoju pozornost ograničiti na teritorijalnu ravnotežu Europe. Velika Britanija je i dalje nepokolebljivo branila stav o nemiješanju i smatrala da su zahtjevi za reformom unutrašnje pitanje države. Međutim, u stvarnosti taj kongres je zapravo bio sastanak austrijskog i ruskog predstavnika, dok su ostali sudionici imali većinom pasivnu ulogu. Klemens von Metternich razradio je svoj kompromisni plan prema kojem će intervencija biti samo posljednje sredstvo, a kralj Napulja će biti pozvan da na kongresu zastupa svoje namjere, te je odlučeno da će se rasprava nastaviti u Ljubljani u siječnju 1821. Tek tada donesena je odluka poduzimanju konkretnih vojnih intervencija, te je taj zadatak povjeren Habsburškoj Monarhiji čija je vojska nakon više od pola godine od izbijanja revolucija, prešla rijeku Po. Sedmog ožujka austrijske su trupe porazile napolitansku vojsku kod Rietia i ušle u Napulj, a u međuvremenu je izbila i revolucija u Pijemontu – jedinom talijanskom gradu koji nije bio pod austrijskim utjecajem. No, već u travnju jedna austrijska armija uspjela je suzbiti i tamošnju pobunu. Dakle, samo dvije kampanje bile su dovoljne da se u dva tjedna poraze dvije revolucije i očuva austrijska dominacija u Italiji, a zasluge se pripisuju upravo austrijskom ministru.[24]

Međutim, usprkos Metternichovom trijumfu u Italiji, trebalo je riješiti još dvije krize: Španjolsku revoluciju i pitanje grčkog ustanka, stogla je dogovoren novi kongres, ovoga puta u Veroni. No, prije održavanja kongresa u Sjevernoj Italiji, desio se događaj koji je promijenio sve – sredinom kolovoza, Britanija i Europa potresene su viješću da je lord

[24] KISSINGER (1976.) : 305 -332.

Castlereagh počinio samoubojstvo. Izgleda da se britanski lord više nije mogao nositi sa sučeljavanjem svojih uvjerenja i britanskih potreba, te je četiri dana prije samoubojstva izjavio u razgovoru s kraljem: „Sire, Europi treba reći zbogom. Samo Vi i ja to znamo; poslije mene nitko više neće razumjeti probelem kontinenta.“ Na njegovo mjesto postavljen je George Canning kao novi ministar vanjskih poslova.[25]

Veronski kongres sastao se sredinom listopada 1822., a trebao je riješiti, kako je gore već istaknuto, dva problema: suzbijanje revolucije u Španjolskoj i grčki ustanak. Što se tiče Španjolske, dogovoreno je da će francuske trupe krenuti na španjolske revolucionare i tu francusku intervenciju podržali su Aleksandar, Metternich i pruski predstavnik Bernstorff, ali engleski predstavnik Wellington (kojeg je Canning poslao da predstavlja Britaniju) bio je odlučno protiv intervencije. Osim toga, Britanija će uskoro radikalno promijeniti svoj stav prema narodno–oslobodilačkim pokretima u Europi; ne samo da se neće boriti protiv istih, već će svim sredstvima pomagati tim pokretima. Razlog zbog kojeg se drastično promijenila politika Velike Britanije nakon dolaska novog ministra je svijest da će narodima, koji su potencijalno pred osnutkom samostalne države biti potrebni industrija, trgovina i financijska sredstva, a za to će se obraćati u prvom redu Britaniji bude li ona njihova zaštitnica i osloboditeljica. Metternich i Aleksandar počeli su shvaćati da se radi o aktivnom diplomatskom suprotstavljanu čitavoj politici Svete Alijanse, koji će na kraju dovesti do početka kraja, odnosno njenoga raspada. U veljači 1823. počela je francuska intervencija gdje je glavni zapovjednik francuske vojske – vojvoda od Angoulema ušao u Madrid i okončao revoluciju u Španjolskoj. No iako su dvije revolucije uspješno okončane, treća revolucija grčkih revolucionara prerast će u rat za nezavisnost i time će postati jedinom revolucijom koja je u prvom valu revolucionarnih zbivanja rezultirala stvaranjem neovisnosti.[26]

7. BALKANSKA KRIZA I ISTOČNO PITANJE

Usprkos Metternichovom trijumfu u Italiji, prije nego što je kongres u Ljubljani bio završen, stigla je vijest o ustancima protiv Turaka u podunavskim kneževinama što će označiti početak još jedne krize, ovoga puta na Balkanu. Naime, još od razdoblja Petra Velikog, Rusija

[25] KISSINGER (1976.) : 334-351.
[26] KISSINGER (2000.) : 79.

se širila na račun Osmanskog Carstva, a nakon Napoleonova pada, car Aleksandar dobio je neku vrstu protektorata nad podunavskim kneževinama i postao zaštitnik Portinih kršćanskih podanika.[27]

Nacionalno pitanje u balkanskim zemljama potaknulo je narode da se ustancima bore za slobodu od višestoljetne osmanske vlasti, a bilo je potaknuto od strane grčkih vojnika koji su u veljači 1821. godine apelirali na pomoć njihova zaštitnika cara Aleksandra: „ Spasite nas, Vaše Veličanstvo, spasite našu religiju od njenih progonitelja, vratite nam naše crkve i oltare s kojih božansko svijetlo zrači do velike nacije kojom vladate.“ Tim apelom započinje dugogodišnja kriza i nedoumica velesila oko podupiranja potlačenih kršćana protiv osmanskog despotizma s jedne strane i očuvanja osmanske države od pretenzija Ruskog Carstva s druge.[28]

Sintagmom „Istočno pitanje“ smatraju se svi događaji vezani uz postupno slabljenje Osmanskog Carstva od posljednje četvrtine 18. st., do definitivnog pada nakon Prvog svjetskog rata. Istočno pitanje postaje središnjim događajem europske diplomacije narednih godina, a njime će se najaktualnije baviti diplomatski trio – Rusko Carstvo, Habsburška Monarhija i Velika Britanija. Klemens von Metternich tražio je obećanje od Aleksandra da na Balkanu neće ništa poduzimati bez odobrenja saveznika, no ruski car bio je izrazito neodlučan – s jedne je strane nastojao zadržati Metternichovo prijateljstvo i jedinstvo saveznika, a s druge se želio pojaviti i kao spasitelj grčko–ortodoksne vjere. S druge strane, Velika Britanija također se kolebala oko rješavanja istočne krize jer bi raspadom Osmanskog Carstva u pitanje došla kontrola nad Sredozemljem i Bliskim Istokom. Međutim, u prosincu 1825. stigla je vijest o iznenadnoj smrti cara Aleksandra I., a na prijestolje Ruskog Carstva stupio je njegov brat Nikola I.[29]

7.1. KOALICIJA PROTIV OSMANSKOG CARSTVA I RUSKO-OSMANSKI RAT

Središnja politika novog ruskog cara temeljila se na uvjerenju da se Osmansko Carstvo raspada i da Rusija treba naslijediti znatan dio turskog teritorija, osobito morske tjesnace, a takva uvjerenja bila su upravo ono što je Metternich nastojao izbjeći svojom dugogodišnjom

[27] POTEMKIN (1951.), I.: 346-347.
[28] KISSINGER (1976.) : 353.
[29] CRAVETTO, ur., *Industrijalizacija i nacionalne revolucije (1848.-1871.*)., 2008., 532

diplomacijom. Sveta Alijansa bila je pred raspadom. Nadalje, ruski car Nikola namjeravao je pridobiti Francusku i Britaniju, te je dogovoren sastanak u Petrogradu između britanskog predstavnika Wellingtona i cara Nikole I. Na tom sastanku potpisan je tzv. Petrogradski protokol, 4. travnja 1826. godine, kojim su se Britanija i Rusko Carstvo sporazumjele oko grčkog pitanja. Naime, dogovoreno je da će Grčka postati neovisna, sa svojom vladom i zakonima, ali će ostati pod nominalnom vlašću turskog sultana. U protivnom, ne bude li Turska prihvatila odluku mirnim putem, Rusija i Engleska se obvezuju da će zajednički provesti tu odluku vojnim putem.[30]

S obzirom da sultan Mahmud II. nije mislio prihvatiti nikakve ultimatume, došlo je do stvaranja trojne koalicije koju su isprva trebale činiti samo Velika Britanija i Rusko Carstvo, ali se Francuska požalila na isključenost, stoga je i ona primljena u koaliciju protiv Turske. Tri države ustale su protiv Osmanskog Carstva i poslale svoje eskadrile u turske vode, te je 20. listopada 1827. u Navarinskom zaljevu uništena tursko–egipatska mornarica. Rat se nastavio i trajao je do 1829. kada je Turska doživjela konačan poraz. Sklopljeno je primirje u Jedrenu u kojemu je Rusija najviše profitirala – dobila je pravo prolaza kroz Dardanele i Bospor za svoje trgovačke brodove.[31] Što se tiče Grčke, ona je stekla nezavisnost 1830. godine i proglašena je samostalnom državom koja je sa sultanom povezana jedino dankom kojeg je morala godišnje plaćati, a grčkom stanovništvu dopušteno je da izabere za vladara bilo kojeg princa kršćanske dinastije u Europi, osim Engleza, Francuza i Rusa.[32]

7.2. NASTAVAK POLITIKE NA ISTOKU I KRIMSKI RAT

Završetkom revolucija i samostalnošću Grčke nije bilo riješeno Istočno pitanje, upravo suprotno, ono se nastavilo produbljivati slabljenjem Osmanskog Carstva kojega je ruski car Nikola I. smatrao „bolesnikom na Bosporu“, stoga će 50-te godine 19. stoljeća biti obilježene krizama koje će rezultirati Krimskim ratom (1853. – 1856.). Blagi uvod u sukobe započet će već 1850. diplomatskom prepirkom novoga francuskog cara Luja Napoleona i ruskog cara Nikole zbog tzv. svetih mjesta u Jeruzalemu i Betlehemu. Naime, Luj je dao izjavu turskoj vladi da želi sačuvati i obnoviti sva prava i povlastice katoličke crkve na tom prostoru, na što je sultan pristao. Posljedično, to je izazvalo reakciju ruske vlade i cara koji je

[30] POTEMKIN (1951.), I.: 355.
[31] Isto, 356-360.
[32] MAZOWER (2003.): 100.

oštro protestirao pozivajući se na odredbe mira iz Kučuk-Kajnardžija prema kojemu je dogovoreno da pravoslavna crkva ima prednost ispred katoličke u vezi svetih mjesta.[33] Međutim, te razmirice nisu bile pravi pokretač lavine sukoba jer ni ruskome caru, kao ni Napoleonu III. nije bilo toliko stalo do svetih mjesta, koliko do političkih pretenzija na tome prostoru. Također, nastojao je vratiti Francusku na političku scenu i izmijeniti po njemu nepravedne odluke Bečkog kongresa. Velika Britanija je isto tako bila protiv rušenja Osmanskog Carstva jer bi to ugrozilo njenu prevlast na Sredozemlju. Ali ruski pritisci nastavili su se pojačavati, te je ubrzo Nikola stao u obranu kršćanskih manjina u Osmanskom Carstvu i zahtijevao da se uvede ruski protektorat nad 12 milijuna pravoslavnih osmanskih podanika. Sultan, kojega su Francuska i Velika Britanija ohrabrivale, odbio je te zahtjeve što je rezultiralo napadom ruskog cara na podunavske kneževine.[34]

Napoleon III. naredio je ratnoj mornarici da otplovi u Egejsko more i bude spremna na obranu Turske od eventualnog ruskog napada, a isto je naredila i Velika Britanija. Austrija i Pruska su u početku imala poprilično neodlučan stav, Pruska je smatrala da se nebi trebala bespotrebno izlagati ratnim opasnostima i financijskim troškovima, a Austrija je kalkulirala od koje će strane bolje moći profitirati, međutim na kraju su obje popustile pritiscima Francuske i Britanije. U tom trenutku, za ruskog cara pravi neprijatelj nije više bilo Osmansko Carstvo, već upravo Austrija za koju je car izjavio: „ Došlo je, dakle, vrijeme, kad se moramo boriti, ali ne s Turcima i njihovim saveznicima, već sva svoja nastojanja usmjeriti protiv vjerolomne Austrije te je oštro kazniti za njezinu bestidnu nezahvalnost.“[35]

Nadalje, počeli su se pripremati planovi za iskrcavanje saveznika na Krim, a istovremeno je Napoleon III. formulirao tzv. „Četiri točke“ 1854. godine : prvo, dunavske kneževine spadaju pod protektorat Francuske, Britanije, Pruske i Austrije, a privremeno će ih okupirati Austrija, drugo, tih pet država kolektivno postaju zaštitnicima svih sultanovih kršćanskih podanika, treće, traži se kolektivni nadzor dotičnih pet država nad ušćem Dunava i četvrto, traži se temeljita revizija sporazuma o tjesnacima Bospor i Dardanela sklopljenog 1841. Točke su poslane caru, a kako nije stizao njegov odgovor, počele su krvave borbe i bombardiranja Sevastopolja.[36]

Nakon pada Sevastopolja, i nakon smrti Nikole I. dogovoreni su mirovni pregovori na

[33] POTEMKIN (1951.),I. : 388.-389.
[34] CRAVETTO, ur., *Industrijalizacija i nacionalne revolucije (1848.-1871.*)., 2008., 534-535.
[35] POTEMKIN (1951.),I. : 401.
[36] Isto, 402 -404.

Pariškom kongresu 1856. godine. Tim kongresom označen je kraj rata, dogovorena je evakuacija s obje strane, neutralizacija Crnog mora, te zabrana plovidbe vojnih brodova kroz Bospor i Dardanele. Rat je nanio ogromnu financijsku štetu Osmanskom Carstvu koje je bilo primorano prihvaćati zajmove iz inozemstva uz visoke kamate. Što se tiče mirovnog sporazuma, on je bio relativno podnošljiv za Rusko Carstvo, a razlog tomu je politika Napoleona III., koji nije htio i dalje slabiti Rusiju i tako ići u korist Velike Britanije. Krimskim ratom, paradoksalno, započinje period namjernog izazivanja sukoba, a to je upravo ono što je europski sistem saveza nastojao izbjeći cijelu polovinu stoljeća.[37]

8. DRUGA POLOVICA 19. STOLJEĆA: NAPOLEON III. I OTTO VON BISMARCK

Nakon Pariškog kongresa koji predstavlja simbol konačnog raspada Svete Alijanse[38], dolazi do promjene smjera diplomacije; za razliku od prve polovice 19. stoljeća gdje se nastoji održati Metternichov sustav ravnoteže, u drugoj polovici prevladat će prijezir prema postojećem poretku, a cilj nove diplomacije bit će rušenje Bečkog sporazuma i postojećeg poretka. Taj proces započet će francuski vladar Napoleon III., a dovršiti pruski premijer Otto von Bismarck. Dakle, propast konferencijskih sastanaka i održavanja *statusa quo* definitivno započinje polovicom stoljeća, nakon Krimskog rata, kada će naredna dva desetljeća biti obilježena sukobima i ratovima – upravo onime što se nastojalo prethodnih nekoliko desetljeća izbjeći održavanjem ravnoteže snaga među velesilama. Tako će krajem 50-ih godina izbiti rat između Francuske i Austrije, 60- ih između Austrije i Pruske i u konačnici 70-ih između Francuske i Pruske, te će se iz tih nemira stvoriti nova ravnoteža snaga – politika neograničene snage, tzv. *Realpolitik*, njemački izraz za odnose među državama koji se više ne određuju diplomatskim sporazumima, nego odnose određuje oružana sila – „neka pobijedi jači“. Stoga su za novi poredak zaslužne dvije europske ličnosti kojima je zajednička bila jedino averzija prema Bečkom sustavu. Iako su obojica prezirala postojeći poredak, dostignuća dvaju diplomata ipak će na kraju biti potpuno suprotna.[39]

[37] CRAVETTO, ur., *Industrijalizacija i nacionalne revolucije (1848.-1871.)*., 2008., 535-536.
[38] TAYLOR (1990.): 115.
[39] KISSINGER (2000.): 89-90.; 103-106.

8.1. NAPOLEON III. – „ NEODLUČAN REVOLUCIONAR“

Nećak Bonapartea, Napoleon III. izabran je za predsjednika 1848. godine, a nakon državnog udara 1852. proglasio se carem. Nazivan je „sfingom iz Tuileriesa“ jer se smatralo da radi grandiozne planove koje nitko ne može shvatiti dok se ne završe, ipak je dovršio ono što je prethodno započeo Talleyrand - izvukao Francusku iz diplomatske izolacije nametnute Bečkim sporazumom. Zapravo je gotovo cijela njegova diplomatska vještina bila usmjerena na uništavanje Bečkog sustava i poništenje teritorijalnih klauzula koje su obuzdavale Francusku u njenim vanjskopolitičkim težnjama. Osim vanjskopolitičkih razloga, Bečki sustav je izričito branio stupanje porodice Bonaparte na prijestolje što je dovodilo u pitanje njegovu vladarsku legitimnost. Premda se smatrao revolucionarem, bilo mu je stalo da ga prihvate europski vladari i oslovljavaju sa „brate“, kako su se međusobno oslovljavali. No, kako nije pretjerano vjerovao svojoj vladarskoj „braći“, ovisio je o javnom mijenju, pa se tako njegova politika mijenjala u skladu s procjenom o tome kako je u danom trenutku najbolje održati popularnost u narodu.[40]

Što se tiče njegove vanjske politike, svoj prvi potez nakon Krimskog rata car je povukao u Italiji 1859. kada je krenuo na oslobađanje sjeverne Italije od austrijske dominacije. Međutim, ono što je zanimljivo, Francuska od takve avanture nije imala nikakve koristi, samo je riskirala javno poniženje u slučaju neuspjeha. No to ga nije spriječilo da se udruži s Pijemontom u ratu protiv Austrije. Zapravo, razlog takvim hirovitim pothvatima bila je njegova opsesija – izigravati europskog državnika na kongresu gdje bi se okupile europske sile pod njegovim pokroviteljstvom i prihvatile značajnu reviziju u korist Francuske. Na kraju, vrlo iznenadno Napoleon je odlučio sklopiti tajno primirje s Austrijom, ne obavjestivši o tome svog pijemontskog saveznika.[41]

Nakon toga, Napoleon je iskoristio pregovaračku poziciju u sukobu između Austrije i Pruske 1866. godine, te je u zamjenu za neutralnost očekivao ustupke, ukratko bio je spreman riskirati austrijsko-pruski rat i njemačko ujedinjenje u zamjenu za nedefinirani plijen u Italiji koji nije imao nikakve veze s francuskim interesima. Suprotno njegovim očekivanjima, Pruska je odnijela uvjerljivu pobjedu i na koncu uspostavila Sjevernonjemačku konfederaciju.

[40] KISSINGER (2000.) : 91-105.
[41] POTEMKIN (1951.), I. : 420-427.

Posljedice svoje krive procjene pokušao je riješiti pitanjem naslijeđa ispražnjenog španjolskog prijestolja i od pruskog kralja tražio je jamstvo da niti jedan od kneževa Hohenzollerna neće zahtjevati prijestolje. Bio je to još jedan besmisleni potez jer ni tada nije uspio nadmudriti Bismarcka u diplomatskoj vještini, upravo suprotno, Napoleon je bio nadmudren – nakon tzv. depeše iz Emsa, odnosno izmijenjene verzije telegrama pruskog kralja koji je odbio francuskog veleposlanika, a koja je zvučala poput kraljevskog prijekora Francuskoj, francuska javnost je zahtijevala objavu rata i Napoleon je naravno morao udovoljiti njezinoj želji.[42]

Napoleon je bio zagovaratelj revolucije, no nije predvidio da će njezini ishodi biti suprotni od onoga što je on očekivao, vodio je hirovitu vanjsku politiku jer nije znao odrediti prioritete i nije bio svjestan stvarne situacije, bio je poznat po nedefiniranim ciljevima i neodlučnom karakteru, stoga je njegova diplomatska politika bila poprilično neuspješna. Svojim neuspješnim potezima zapravo je omogućio Pruskoj da ostvari svoje ciljeve – nakon konačnog ujedinjenja, Njemačka postaje najjača zemlja u Europi.[43]

8.2. OTTO VON BISMARCK I DIPLOMATSKO PRIPREMANJE UJEDINJENJA NJEMAČKE

Postavši pruski predsjednik vlade 1862., Bismarck postaje gotovo samostalan gospodar pruske vanjske politike, a na taj položaj dolazi dobro oboružan velikim znanjem i bogatim diplomatskim iskustvom. Za razliku od Napoleona III., Bismarck se nije oslanjao na ono što javnost želi, već na vlastitu procjenu. Sam kralj Wilhelm I. pustio je Bismarcka da vodi sve glavne diplomatske poslove izjavivši: „Ja ne mogu, kao vi, samo s dvije ruke u isti mah bacati i hvatati pet loptica.“[44]

Razaranje Bečkog sustava, koje započinje Napoleon, dovršit će Bismarck, koji je bio uvjeren da je Pruska najjača njemačka država, a Austrija samo prepreka pruskoj misiji ujedinjenja. Također, smatrao je da Pruska ima najpovoljniju poziciju za provođenje svojih ciljeva jer nije imala vanjskopolitičkih interesa, osim učvršćivanja vlastite pozicije unutar Njemačke. Dok su sve druge sile bile u složenijoj situaciji – Velika Britanija je brinula o svom imperiju i ravnoteži snaga, Rusija je vršila pritisak na Istočnu Europu, Aziju i Osmansko Carstvo, a Austrija na Italiju i vodeću ulogu u konfederaciji, pruska politika je bila usredotočena

[42] KISSINGER (2000.) : 102-103.
[43] Isto, 103.
[44] POTEMKIN (1951.), I. : 430-432.

isključivo na Njemačku.[45] Stoga je Bismarck vanjsku politiku zapravo nastojao upotrijebiti u svrhu unutarnje politike, tako je ratom protiv Danske 1864. diplomatski prevario Austriju, dobio dansko odustajanje od Schleswig – Holsteina i potaknuo politički kraj liberalizma. Nadalje, ratom protiv Habsburške Monarhije 1866. postiže njezino povlačenje iz Njemačkog saveza koja time pruskom kralju prepušta prvo mjesto u Njemačkoj, koja je bila na putu formalnog ujedinjenja; i na kraju ratom protiv Francuske 1870. – 1871. ostvaruje konačno nacionalno ujedinjenje Njemačke i stvara Drugi Reich.[46]

Nakon što je Bismarck uspješno eliminirao Austriju iz saveza i sa političke scene, bilo je samo pitanje vremena kada će doći do formalnog ujedinjenja Njemačke (bez austrijskih područja), a prilika za to pojavila se 1870. godine kada je španjolsko prijestolje ponuđeno dinastiji Hohenzollern. Naravno, očekivao se protest Napoleona III., koji je izjavio da će dotična dinastija u Pruskoj i Španjolskoj potencijalno ugroziti Francusku sigurnost s istoka i sa zapada. Francuski ministar vanjskih poslova, vojvoda Gramont izjavio je: „Francusko carstvo, bez i najmanjeg kolebanja, započeti će ratne operacije protiv države, koja bi se odvažila da pokuša uskrsnuti casrtvo Karla V.“ Niz diplomatskih pogrešaka Napoleona III., koje su uslijedile nakon te izjave, rezultirat će definitivnim njemačkim ujedinjenjem. Kao što je spomenuto u prošlom poglavlju, Francuska je poslala svog predstavnika da se uputi u kraljevsku rezidenciju u Emsu i podnese pruskom kralju zahtjev kojim se traži njegovo obećanje da Leopold Hohenzollern neće prihvatiti španjolsku krunu. Nakon tog susreta, kralj je dao određeno obećanje upornom francuskom izaslaniku da će se o tome raspravljati u Berlinu i potom je naložio svom savjetniku da u telegramu iznese događaje tog razgovora i da ga pošalje Bismarcku. Nakon što je tzv. depeša iz Emsa pristigla, Bismarck ju je izmijenio tako da se činilo kao da je kralj odbio dalje pregovarati s francuskim poslanikom. Emska depeša, falsificirani tekst, dospio je u javnost. Tada se desio događaj koji su i Napoleon III. i Otto von Bismarck iščekivali – Francuska je tražila objavu rata Pruskoj.[47]

[45] KISSINGER (2000.): 105 -107.
[46] CRAVETTO, ur., *Industrijalizacija i nacionalne revolucije (1848.-1871.*)., 2008., 254 – 259.
[47] POTEMKIN (1951.), I. : 460-465.

8.3. DIPLOMACIJA UOČI FRANCUSKO – PRUSKOG RATA 1870. – 1871.

Temeljni diplomatski problem za vrijeme rata između Francuske i Pruske bio je hoće li raj rat ostati lokaliziran ili će se umiješati i druge države. Francuska se nadala upletanju novonastale Austro–Ugarske Monarhije i Italije, a Njemačka je nastojala osigurati njihovu neutralnost. Što se tiče Mađara, oni su se protivili miješanju jer su u Njemačkoj vidjeli oslonac protiv njima mrskih Slavena, dok su Austrijanci postali svjesni da će ulaskom u rat riskirati vojne operacije Rusije. Italija se nalazila u financijskoj ovisnosti o Francuskoj te je iz tog razloga u početku pristala uz nju, međutim ni od talijanske pomoći ništa nije bilo jer se ona također bavila svojom borbom za ujedinjenje. S druge strane, tijek rata povoljno se odvijao za Prusku, a kako je ruski car toga postao svjestan, njegova se diplomacija fokusirala na što brži kraj rata i dogovoren je sastanak sa francuskim izaslanikom Thiersom, koji se u listopadu uputio u Petrograd kako bi raspravljao o što umjerenijem uvjetima mira. Međutim, Bismarck je bio jedan korak ispred Francuske, te je obećao Rusiji da će se ukinuti odredbe Pariškog sporazuma koje su zabranjivale Rusiji da drži mornaricu u Crnome moru, a zauzvrat će dobiti ruski pristanak da nametne Francuskoj svoje uvjete mira. U međuvremenu, odvijala se bitka kod Sedana u rujnu 1870. godine, u kojoj je definitivnu pobjedu odnijela pruska vojska, a sam Napoleon III. postao je pruski zarobljenik.[48] Međutim, saznavši za poraz kod Sedana i činjenicu da je car postao ratni zarobljenik, vlasti u Parizu ukidaju Drugo Carstvo, uspostavljaju tzv. Pariško komunu i proglašavaju Republiku. Nakon toga, Bismarck je ponudio Thiersu svoju pomoć protiv Parižana u svladavanju krize, a Rusija, Austrija i Italija izjavile su da u potpunosti podržavaju njemačku vojsku protiv Pariza. Bismarck je očito htio što skuplje prodati svoju pomoć pri gušenju Komune, kako bi mogao nametnuti svoje uvjete mira.[49]

Frankfurtski mir zaključen je u svibnju 1871. godine, a kako je Thiers prihvatio pomoć protiv Komune, bilo je jasno da će ga to koštati pogoršanja uvjeta mira. Francuska je Njemačkoj ustupila strateški važne Alsace i Lorraine i obvezala se isplatiti pet milijardi franaka kontribucije. Njemačka aneksija tih francuskih teritorija je izazvala francusko neprijateljstvo i „revanšizam“ koji će biti sve izraženiji narednih godina i koji će produbiti francusko-njemačko neprijateljstvo. U konačnici, francusko–pruski rat izazvao je niz

[48] POTEMKIN (1951.): 466-469.
[49] Isto, 470-472.

dubokih promjena u političkom položaju Europe; dovršeno je nacionalno ujedinjenje Njemačke, ujedinjenje Italije, a Njemačka se iz potencijalne žrtve agresije pretvorila u prijetnju europskoj ravnoteži i postala najjača država u Europi. Budući britanski premijer Disraeli prvi je shvatio kakve će posljedice imati njemačko ujedinjenje: „Rat predstavlja njemačku revoluciju, događaj značajniji od Francuske revolucije iz prošloga stoljeća (...) Sve su diplomatske tradicije izbrisane. To je novi svijet (...) Ravnoteža snaga je razorena.“[50]

9. VELIKA ISTOČNA KRIZA

Istočno pitanje, koje nije bilo aktualno još od Krimskog rata, postat će još jednom središnja točka međunarodne politike. Tek što je završio francusko–pruski sukob, krajem 70-ih zaoštrio se drugi – problem ustanaka Južnih Slavena protiv osmanskog višestoljetnog ugnjetavanja, a započeli su prvo u Hercegovini, a zatim i u Bosni 1875. godine; ustanci kršćanskog stanovništva nastavili su se i u Srbiji i Crnoj Gori kada dolazi do ponovnog nacionalnog buđenja potlačenih naroda. Ponovno će na europsku scenu izbiti gorući problem južnoslavenskog pitanja i „bolesnika na Bosporu“ koji će rezultirati dijeljenjem velesila u dva tabora – za i protiv rušenja Osmanskoga Carstva. Što se tiče novonastale dvojne monarhije, Austro–Ugarske, ona je u tom nacionalnom problemu vidjela opasnost u njegovom širenju na milijune Slavena koji žive pod dominacijom Monarhije, stoga je u početku htjela da se sačuva integritet Osmanskog Carstva. No, Rusko Carstvo, s druge strane, ponovno podupire ustaničke narode i u sebi vidi njihova zaštitnika kao i u prethodnoj istočnoj krizi. Međutim, potencijalni konflikt između te dvije države, utjecat će na promjenu smjera austrougarske politike koja će predložiti program trijalizma, odnosno uključivanje dijela zapadnog Balkana koji bi ušao u sastav dvojne monarhije i time bi ona prešla u trijalizam; pristaše tog programa prepustile bi Rusiji istočni dio Balkana. Istovremeno, dok su velesile pregovarale o sudbini Osmanskog Casrtva, ustanci su prerasli u rat, konkretno Srbija je 1875. objavila rat Osmanskom Carstvu. S obzirom na takvu situaciju, započet će dvogodišnje razdoblje uzaludnih pregovora među velesilama, a kako se riješenje nije moglo postići diplomatskim putem, riješit će se vojnim – izbit će Rusko-osmanski rat.[51]

Zajednička intervencija započela je u Berlinu 1875., sastankom veleposlanika „Saveza trojice careva“ – Bismarcka, koji se imao ulogu posrednika, mađarskog predstavnika Andrassyja i

[50] KISSINGER (2000.) : 117.
[51] POTEMKIN (1951.), II.: 21-24.; 26.

ruskog Gorčakova. Rezultat sastanka je bio tzv. Berlinski memorandum – diplomatska nota Porti u kojoj se zahtijeva uvođenje reformi u pobunjene pokrajine, na što Porta isprva pristaje. Međutim, reforme su bile svojevrsan izgovor, te su veleposlanici raspravljali o mogućnosti invazije kako bi stekli kontrolu nad osmanskim teritorijima. S druge strane, invaziji se oštro protivila Velika Britanija koja je stala u obranu Osmanskog Carstva, naravno jer je shvaćala opasnost od ruskog širenja na njezina strateška područja.[52] U tom tonu, pregovori su se nastavili u srpnju 1876. prvo u češkom dvorcu Reichstadt, a potom i u Carigradu gdje se raspravljalo o podjeli Osmanskog Carstva i austrijskoj okupaciji Bosne i Hercegovine. Nakon toga, Rusija je uspjela uvjeriti europske sile da potpišu Londonski protokol 1877., kojom se tražilo od Osmanskog Carstva da uvede reforme koje je sama najavila uz nadgledanje europskih sila. No Turci su odbacili taj prijedlog jer su smatrali da im se tim uvjetima krše prava, i kako diplomatskim pregovorima nije postignuto riješenje, Rusija je objavila rat Osmanskom Carstvu u travnju 1877. godine.[53]

Tijek rata bio je izuzetno nepovoljan za Osmansko Carstvo, a kako se ruska vojska približavala Carigradu, sultan je molio posredovanje Britanije koja je počela vršiti pritisak na Rusiju i tražiti da se rat okonča. Naime, u Londonu je ruska reakcija probudila strah od njihove potencijalne kontrole nad morskim tjesnacima kojima bi stekla prevlast nad istočnim Sredozemljem i Bliskim istokom, i tako ugrozila britansku poziciju u Egiptu. Pošto su tenzije između te dvije velesile raste, pogotovo zbog ugrožavanja tjesnaca koji su za Britaniju bili od velike važnosti, Rusija je ipak odlučila obustaviti okupaciju osmanske prijestolnice i dogovoriti uvjete mira.[54]

9.1. SAN STEFANSKI MIR I BERLINSKI KONGRES

U ožujku 1878. bio je potpisan San Stefanski mirovni ugovor kojim je završen Rusko–osmanski rat. Uvjeti su nalagali Turcima da još iste godine uspostave nezavisnost Rumunjske, Srbije i Crne Gore što će označiti kraj osmanske Europe kakva je postojala stoljećima. Osim toga, dogovoreno je osnivanje prostrane samostalne bugarske države koja bi se protezala do Egejskog mora, a to je bila tzv. Sanstefanska Bugarska, nazvana prema sporazumu koji je

[52] CRAVETTO, ur., *Industrijalizacija i nacionalne revolucije (1848.-1871.)*., 2008.,542-543.
[53] POTEMKIN (1951.), II.: 27-28.; 32-37.
[54] Isto, 37-40.

omogućio njeno nastajanje. Međutim, stvaranje takvog prostora izazvalo je neodobravanje drugih sila, osobito Velike Britanije koja je strahovala da će time Bugarska ostati u sferi ruskog utjecaja, a obzriom da su se nove granice približile Carigradu, postalo je jasno da su tjesnaci i turska prijestolnica izloženi potencijalnoj opasnosti od napada s bugarskog uporišta. Što se tiče Austro–Ugarske Monarhije, ni ona nije profitirala od Sanstefanskog ugovora jer nije ostvarila one pretenzije koje su joj obećavane tijekom dvogodišnjih sastanaka.[55] S obzirom na strah od širenja ruskog utjecaja na jug i nezadovoljstvo mirovnim ugovorom, dogovoren je saziv kongresa u Berlinu 1878. godine. Pod predsjedanjem Bismarcka, koji je zauzeo neutralan stav, okupili su se predstavnici Njemačke, Austro–Ugarske Monarhije, Britanije, Rusije i Osmanskog Carstva. Veleposlanik Britanije Disraeli ustrajao je na tome da se nova bugarska ograniči na područje manje od polovice veličine koja je prvotno zamišljena. Makedonija je vraćena pod osmansku vlast, a stvorena je nova tampon država – Istočna Rumelija između Bugarske i Carigrada. Također, Austrija se pozivala na obećanja koja su se odnosila na pretenzije nad Bosnom i Hercegovinom, što su velesile odobrile. Naime, Osmansko Carstvo i dalje je zadržalo formalni suverenitet, ali je to područje potpalo pod austrougarski protektorat. Kongres je završio rat potpisivanjem Berlinskog ugovora, koji je zamijenio Sanstefanski. No, stvaranje nacija na Balkanu bio je dugotrajan proces, a autonomija nije značila i potpunu neovisnost država koje su se borile protiv turskog ugnjetavanja. Put od autonomije do neovisnosti bio je dugogodišnji proces, a velike sile često su se nastojale upletati u unutrašnje poslove novih država.[56]

10. DIPLOMACIJA KRAJEM 19. STOLJEĆA

Nakon Berlinskog kongresa djelatnost diplomacije dobit će nove karakteristike, tradicionalna diplomacija polako će iščezavati, a njeno mjesto zauzet će diplomacija novoga doba koja se više neće oslanjati na umijeće sporazuma, već na napredak vojne tehnologije. S druge strane, s obzirom da je nacionalizam do kraja stoljeća postao općeprihvaćeno načelo, sve je manje bilo razloga za zajedničku obranu. Stoga su se velesile okrenule novim aspektima vanjske politike, a to je imperijalizam i kolonijalna ekspanzija koja će rezultirati novom „podjelom svijeta“. Velika Britanija, kao prva država koja pokreće imperijalističku politiku, nastavit će do kraja stoljeća svoju politiku tzv. „sjajne izolacije“,

[55] MAZOWER (2003.): 106-107.
[56] POTEMKIN (1951.), II.: 42-45.

zadržat će i dalje neutralan stav u međunarodnim konfliktima i svoj napor prvenstveno usmjeriti na imperijalističke ambicije. Međutim, kada se 90-ih godina u kolonijalnu utrku uključi i Njemačka, kao novi pretendent na kolonijalne teritorije, doći će do zaoštravanja odnosa koji će rezultirati englesko–njemačkim antagonizmom i novim međunarodnim sukobima. On će izazvati duboke promjene u međunarodnoj situaciji i doći će do stvaranja dvije velike vojno–političke grupacije. Dobivši opasnog susjeda – Njemačku, Francuska i Rusko Carstvo stvorit će savez kojem će se pridružiti i Engleska početkom stoljeća. Time će nastati trojni sporazum, odnosno Antanta koja će biti uperena protiv njemačkog imperijalizma.[57] Drugu grupaciju činit će Njemačka, koja je u svoj tabor privukla prvo Austro–Ugarsku Monarhiju, a zatim i Italiju 80-ih godina, čime je stvoren Trojni savez, odnosno Centralne sile. U konačnici, diplomacija je počela gubiti korak s novim tehnologijama, načinom ratovanja, te novim vojnim programima. Novo stoljeće donijet će nove političke krize koje će na koncu prerasti u sveopći rat, a diplomacija kao državničko umijeće izgubit će nekadašnju važnost i svesti se na besciljnost i utrku u naoružavanju.[58]

[57] POTEMKIN (1951.) II.: 1-7.
[58] KARDUM (1977.): 30-33.

11. ZAKLJUČAK

U konačnici, možemo zaključiti da je europska diplomacija tijekom 19. stoljeća prošla kroz nekoliko faza. Tijekom prve polovine stoljeća nastojala je približiti države u Europi i spriječiti nasilno rješavanje sporova putem kongresa i periodičnih konferencija. Europske diplomatske ličnosti stvorile su svojevrsnu europsku vladu koju prema ciljevima možemo usporediti s današnjim Ujedinjenim Narodima. Međutim, iako su države velesile tijekom velikih međunarodnih kriza pokušale pronaći zajednička rješenja, svaka od njih je imala vlastite političke ciljeve koje je nastojala ostvariti. Stoga, cjelokupna problematika europskog sistema održavanja ravnoteže očitovala se najprije u nepomirljivim stavovima državnika koji su prvenstveno gledali interese vlastite države, a zatim i u ignoriranju nacionalnih i liberalnih zahtjeva za reformama. Naime, Europa je bila spremna krenuti putem modernizacije, stoga je pokušaj velikih država da nakon poraza Napoleona Bonapartea uspostave stari poredak bio osuđen na neuspjeh. Stoga će se sustav europskih saveza početi urušavati već polovicom stoljeća, a ideju rješavanja međusobnih sukoba suradnjom i nalaženjem zajedničkog stava zamijenit će političko nadmudrivanje i ulazak u saveze iz straha od političke izolacije.

Dok je glavna karakteristika prve polovine 19. stoljeća bila izbjegavanje krize pod svaku cijenu, u drugoj polovini kriza će se pokušati namjerno izazvati, a zajednički ciljevi država više neće biti najbitniji element. Novi smjer diplomacije pokrenut će Napoleon III. i Otto von Bismarck, rušitelji sustava uspostavljenog Bečkim kongresom, a nova politika polazit će prvenstveno od nacionalnih interesa. Diplomatska praksa svest će se na strategije i nadmudrivanje protivnika, a Bismarckovi politički manevri osigurat će Njemačkoj prevlast u Europi. Međutim, iako je Bismarckova Njemačka tada bila najjača kontinenatalna sila, krajem stoljeća prevladavat će besciljnost i manjak intelektualnih poteza u politici, a pažnja će sve više biti usmjerena prema imperijalizmu i kolonijalnim aspiracijama. Time završava stoljeće diplomacije vještina i umijeća pregovaranja istaknutih diplomata, a započinje razdoblje kojim će upravljati prvenstveno vojna sila, što će naposljetku uvesti Europu u svjetski rat.

12. LITERATURA

1. Cravetto, Enrico. (ur.) (2008.). *Napoleon, restauracija i revolucionarna kretanja (1800.-1848.).* Zagreb: Biblioteka Jutarnjeg lista.
2. Cravetto, Enrico. (ur.) (2008.). *Industrijalizacija i nacionalne revolucije (1848.-1871.).* Zagreb: Biblioteka Jutarnjeg lista.
3. Kardum, Livia. (1997.). *Europska diplomacija i Prvi svjetski rat.* Zagreb: Biblioteka Politička misao.
4. Kissinger, Henry A. (2000.). *Diplomacija.* Zagreb: Golden marketing.
5. Kissinger, Henry A. (1976.). *Obnovljeni svijet.* Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
6. Kissinger, Henry A. (2015.). *Svjetski poredak.* Zagreb: Školska knjiga.
7. Marelja, Miran. (2012.). Međunarodni odnosi Prusije od Bečkog kongresa do ujedinjenja Njemačke (1815.-1871.), *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 45/91.
8. Mazower, Mark. (2003.). *Balkan : kratka povijest.* Zagreb: Srednja Europa.
9. Potemkin, V. P. (ur.) (1951.). *Historija diplomacije,* sv. I., II. Zagreb: Matica hrvatska.
10. Taylor, A. J. P. (1990.) *Habsburška Monarhija 1809.-1918.* Zagreb : Znanje Zagreb.